

УДК: 378.22:159.923.2

Юлія Іванівна Калюжна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,

Лариса Георгіївна Перетяцько,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглядаються можливості застосування методів активізації пізнавальної мотивації майбутніх педагогів. Наведено результати конкретного емпіричного дослідження, які дозволяють виявити вплив спеціально організованої взаємодії студентів у процесі навчання на розвиток їх прагнення до здобування фахових знань та досягнення успіху. На основі цього окреслюються шляхи оптимізації пізнавальної діяльності студентів при викладанні психологічних дисциплін інтерактивними методами.

Ключові слова: потреба, інтерактивне навчання, навчальна задача, колективне пізнання, пізнавальна мотивація, проблемність у навчанні, активізація діяльності.

Постановка проблеми. Серед основних завдань сучасної вищої школи центральним є підготовка майбутнього професіонала, здатного до активної саморегуляції у трудовій діяльності, до її самостійної організації та творчого підходу до розв'язання складних теоретичних та практичних задач. Особливої уваги заслуговує підготовка студентства до роботи у сфері професій, де об'єктом прикладання фізичних і духовних зусиль є інші люди, групи, колективи та вирішення специфічних проблем, пов'язаних з їх життєдіяльністю. При цьому важливим є усвідомлення майбутніми педагогами необхідності освоєння специфічних функціональних засобів професійної праці: фахових знань про особистість учня та учнівський колектив, виразні форми мови та поведінки вчителя у реалізації навчальних та виховних впливів на учнівську молодь тощо.

Проте, ці завдання формування особистості молоді людини приходять до деякого протиріччя із заходами традиційного навчання, яке досить часто спирається на організацію занять пояснювально-ілюстративного типу. При цьому викладач послідовно пояснює матеріал, доцільно ілюструючи та аргументуючи його зміст, виходячи з власної науково-педагогічної позиції. З боку студентів передбачається переважно індивідуальна робота у ході опанування знаннями та орієнтація на засвоєння і відтворення навчального матеріалу у ситуаціях поточного та підсумкового контролю. Тому особливі ускладнення у навчанні студентів педагогічного ВНЗ виникають саме під час вивчення психологічних дисциплін, які мають орієнтувати їх на розвиток навичок активного переносу теоретичних знань на практичні ситуації та завдання, які є типовими для професійної діяльності вчителя.

Отже, сьогодні важливого значення набуває проблема активізації пізнавальної діяльності студентства у навчальному процесі, організація такої специфічної взаємодії майбутніх педагогів, яка б забезпечувала формування не лише «знаних» мотивів освоєння матеріалу з психологічних дисциплін, але і їх дієвої складової на основі залучення студентів до спільного розв'язання педагогічних задач.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній психології проблематика мотивації діяльності особистості була широко представлена роботами О. М. Леонтєва, С. Л. Рубінштейна, Б. Г. Ананьєва, П. М. Якобсона, Л. І. Божович, В. Г. Асєєва, А. К. Маркової та ін. Дослідники вказують на взаємозв'язок мотиву та потреби особистості, яка визначається як відображення у свідомості людини необхідності, бажаності чого у даний момент, що переживається як внутрішня напруга (потребний стан) та спонукає психічну активність людини, пов'язану з цілеутворенням.

Аналізуючи такий взаємозв'язок у пізнавальній сфері, В. А. Семиченко вирізняє кілька його рівнів. Перший рівень характеризується швидше потребою у враженнях від нових стимулів, фактів. Зрозуміло, що такі студенти переважно зорієнтовані на отримання цікавої та захоплюючої інформації, яка може стимулювати позитивні емоції і після їх переживання втрачає свою значущість. Другий рівень передбачає наявність сформованої потреби у знаннях і реалізується у схильності до вивчення навчального предмету, читання відповідної літератури. При цьому студенти часто недостатньо пов'язують нові знання з власними професійними життєвими планами, оскільки пізнання набуває ознак самоцілі. Лише на найвищому рівні пізнавальна потреба здатна реалізуватися у цілеспря-

мованій діяльності особистості, при якій отримані знання можуть стати засобами перетворення навколишнього світу та самої особистості у процесі виконання професійних обов'язків [6].

Питання розвитку пізнавальної мотивації у процесі навчання шкільної молоді та студентства досліджували М. І. Алексєєва, Г. І. Щукіна, В. М. Вергасов, Є. П. Ільїн, О. В. Малихін, І. Г. Павленко, О. О. Лаврентьєва, І. Матукова та ін. Вони зазначають, що значну роль при цьому відіграє інтерактивне навчання, яке базується на взаємодії людей у процесі пізнання. При цьому у діяльності викладача центральне місце займає не окремий індивід, а група взаємодіючих особистостей, які стимулюють і активізують мисленнєву діяльність один одного. Це – модель спілкування особистостей у реальній спільній творчій діяльності, спрямованій на розв'язання завдань пошукового, проблемного характеру.

У вітчизняній психолого-педагогічній літературі розкриваються основні особливості інтерактивного навчання [1; 2; 3; 4; 5].

1. У своїх організованих формах воно є активною діяльністю самих студентів, а викладач лише координує їх дії. Освоюючи і перетворюючи предмет пізнання, учасники інтерактивного навчання набувають нових знань та умінь, розвивають власні можливості, формують нові ціннісні орієнтації у контексті своєї професійної діяльності.

2. Мета його застосування – навчити студентів мислити самостійно, активно розв'язувати теоретичні та практичні задачі. Одиницею такої пізнавальної діяльності є навчальна задача, розв'язання якої спрямовано на перетворення самого суб'єкта завдяки забезпеченню умов для ефективного оволодіння ним способами навчальних дій.

3. Інтерактивне навчання виступає могутнім засобом інтеріоризації знань учасників, тобто перенесення навчальних дій у систему власних знань, особистісних переконань педагогів. Цим забезпечується внутрішнє їх прийняття, усвідомлення їх практичної цінності та формування дієвих мотивів їх професійного використання.

Метою статті є теоретичне та емпіричне дослідження особливостей розвитку пізнавальної мотивації майбутніх педагогів інтерактивними засобами освоєння психологічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході емпіричного дослідження ми прагнули виявити особливості пізнавальної мотивації у групах студентів, де семінарські та практичні заняття з психологічних дисциплін проводилися переважно або за традиційною схемою (зорієнтовані на індивідуальне засвоєння та відтворення знань), або за правилами інтерактивного навчання (як активна взаємодія у навчальному процесі). Для цього використовувалися методика «Мотивація навчання у ВНЗ» (Т. І. Ільїна) та методи-

ка «Мотивація успіху та боязнь невдачі» (А. А. Реан) [6].

Вибірку досліджуваних осіб склали 202 студенти Полтавського національного педагогічного університету I-IV курсів денної форми навчання віком 18-22 роки.

У групах, де заняття мали характеристики інтерактивної діяльності студентів, ми дотримувалися суттєвих умов її організації [1, 2, 3, 5]:

- формування потреби у спільних діях для досягнення результату. При цьому увага акцентувалася на загальній якісній оцінці роботи групи, а навчальна задача формулювалася так, щоб студенти усвідомили, що її можна розв'язати лише спільно;

- орієнтування навчального матеріалу на реальний рівень підготовленості студентів, їхні інтереси, потребу у знаннях, що дозволяє вчасно скоректувати навчальні задачі та надати їм актуальності. Здійснювалось попереднє усне або письмове опитування студентів з приводу зацікавленості тими чи іншими педагогічними проблемами з певної тематики як основи для розробки навчальних задач для спільного обговорення;

- організація засвоєння знань шляхом подолання труднощів, що створюються навчальною проблемою, окресленням протиріч між відомим та невідомим, що стимулює до встановлення прихованих в умові задачі зв'язків та відношень. При цьому можливість підказки і отримання прямої відповіді виключені. Її можна знайти лише на основі попередньо отриманих знань у ході спільної інтелектуальної діяльності;

- важливою умовою інтерактивного навчання є аналіз негативного досвіду. Зазвичай у процесі пізнання чи практичної діяльності людина допускає різнопланові помилки, які має навчитися попереджувати. Тому до складу навчальних задач для інтерактивних занять входили вивчення і аналіз помилок, допущених учителями чи студентами-практикантами у різних педагогічних ситуаціях. Студенти мали виявити як їх причини (відсутність певних знань, неправильні критерії їх оцінювання тощо), так і оптимальний спосіб їх усунення;

- при підборі навчальних задач пріоритетними вважалися ті, що враховують перспективи і труднощі сучасного навчально-виховного процесу у школі та проблеми, пов'язані з ними;

- використовувалися різноманітні найпоширеніші засоби інтерактивного навчання: метод дискусії, мозкового штурму, обговорення наукових питань у вигляді евристичної бесіди, ділові ігри.

Отримані емпіричні дані дозволили дійти висновку про значення застосування інтерактивних методів навчання для формування пізнавальної мотивації студентів. За результатами застосування методики вивчення мотивації навчання у ВНЗ у групах, де заняття

з психології здійснювалися із застосуванням інтерактивних методів, найбільш значущими виявилися мотиви набуття знань (54% опитуваних) та мотиву оволодіння професією (36% від числа досліджуваних). Мотив прагнення отримати диплом про вищу освіту як втілення прагматичних або статусних особистісних спонукань був характерним лише для кожного десятого студента. Причому саме остання категорія студентів виявляла схильність переважно до уникнення неприємностей у процесі отримання фахових знань порівняно з прагненням досягти позитивного результату. У студентських групах, де заняття з психологічних дисциплін проводилися на основі традиційного навчання, значущість отримання диплома як основного мотиву пізнання виявили 25% студентів. Виражену орієнтацію на здобування знань продемонстрували 41% опитуваних, а 34% досліджуваних вказували на необхідність оволодіння професією. Проте, особливістю мотивації освоєння навчальних психологічних дисциплін для досліджуваних цієї групи виявилось те, що навіть студенти, орієнтовані на здобування знань чи оволодіння професією, схильні переважно до уникнення неприємностей. Отримання низької оцінки і втрати стипендії, негативної характеристики з боку викладача чи одногрупників виявилися для них важливішими, аніж бажання отримати кінцевий результат, особливо при дослідженні та розв'язанні складних педагогічних ситуацій. Вони зазвичай демонстрували тенденцію до виконання завдань традиційними, добре засвоєними способами, які гарантували б їм уникнення ситуацій ризику чи невизначеності.

У ході бесід зі студентами перед проведенням емпіричного дослідження ми намагалися виявити основні перешкоди у ході розвитку пізнавальної мотивації при вивченні саме психологічних дисциплін. Зазвичай студенти вказували деякий відрив теоретичних знань від умов їх практичного застосування в умовах ВНЗ і як наслідок – недостатнє уявлення про їх значущість у подальшій професійній діяльності. Окрім цього, студенти при розв'язанні складних педа-

гогічних ситуацій вказували на відмінності навчальних та професійних умов діяльності («Вчитель у школі може порадитися з колегами, а студент має дати самостійну відповідь. Як же тут не побоюватися?»). Організація навчального процесу із застосуванням інтерактивних методів дозволила знизити значущість цих перешкод. Так, лише 5% студентів з цих груп досліджуваних вказували вищевказані причини недостатньої мотивації освоєння психологічних дисциплін, тоді як з контингенту студентів, які не мали широких можливостей працювати колективно, на них посилялися 32% опитуваних. Отримані результати засвідчують, що організація інтерактивного навчання майбутніх учителів є дієвим засобом активізації не лише пізнавального інтересу до педагогічних проблем, але і запорукою продуктивності здійснення їх подальшої професійної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналіз проблеми свідчить, що застосування інтерактивних методів освоєння студентами психологічних дисциплін створює оптимальні передумови для розвитку пізнавальної мотивації майбутніх педагогів. Залучення студентів до взаємодії у розв'язанні професійно значущих ситуацій сприяє не лише підвищенню мисленнєвої активності кожного, а й формуванню орієнтації студентів на досягнення колективного результату. При цьому слід зважати на те, що активізація пізнавальної мотивації у сфері психологічних знань може бути суттєво підвищена завдяки врахуванню уже сформованих потреб студентської молоді: потреби у нових враженнях, у знаннях, у самоорганізації власної діяльності, які загалом і обумовлюють особистісний розвиток. Подальший пошук можливостей застосування інтерактивних методів у ході лекційних, практичних та лабораторних занять з психології може стати запорукою підвищення інтересу студентів до цього навчального предмету та усвідомлення його необхідності для професійного саморозвитку педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадмаев Б. Ц. Методика преподавания психологии / Б. Ц. Бадмаев. – М.: Владос, 1999. – 304 с.
2. Балаев А. А. Активные методы обучения / А. А. Балаев. – М.: Профиздат, 1996 – 96 с.
3. Вергасов В. М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе / В. М. Вергасов. – К.: Вища школа, 1986. – 175 с.

REFERENCES

1. Badmaev, B. C. (1999). *Metodika prepodavaniya psihologii [Methods of teaching Psychology]*. Moscow: Vlados [in Russian].

4. Малихин О. В. Методика викладання у вищій школі / О. В. Малихин, І. Г. Павленко, О. О. Лаврентьева, Г. І. Матукова. – К.: КНТ, 2014. – 262 с.
5. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання / О. Пометун. – К.: Шкільний світ, 2007. – 112 с.
6. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека / В. А. Семиченко. – К.: Миллениум, 2004. – 521 с.

2. Balaev, A. A. (1996). *Aktivnye metody obucheniya [Active methods of teaching]*. Moscow: Profyzdat [in Russian].

3. Vergasov, V. M. (1986). *Aktivizatsiya poznavatelnoy deyatel'nosti studentov v vysshey shkole*

[*Activization of students' cognitive activity at higher school*]. Kiev: Vyshcha shkola [in Russian].

4. Malykhin, O. V. (2014). *Metodyka vykladannya u vyshchii shkoli [Methods of teaching at higher school]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].

5. Pometun, O. (2007). *Interaktyvni metodyky ta systema navchannia [Interactive methods and education system]*. Kyiv: Shkilnyy svit [in Ukrainian].

6. Semichenko, V. A. (2004). *Problemy motivatsii povedeniya i deyatelnosti cheloveka [Problems of motivation of behavior and human's activity]*. Kiev: Millenium [in Russian].

Юлія Іванівна Калюжна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,

Лариса Георгіївна Перетятко,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленко,

ул. Остроградського, 2, г. Полтава, Україна

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ МОТИВАЦИИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Одной из актуальных задач современной высшей школы является подготовка будущего профессионала, способного к активной саморегуляции в трудовой деятельности, самостоятельности и творческому подходу к решению теоретических и практических задач. Особенно важной при этом можно считать проблему активизации познавательной деятельности студентов, организацию такого специфического взаимодействия будущих педагогов в учебном процессе, которое способствовало бы формированию действенных мотивов освоения психологических знаний, без применения которых невозможна их будущая профессиональная деятельность. В современной психолого-педагогической литературе рассматриваются возможности интерактивных методов обучения студентов, при которых в деятельности преподавателя центральную позицию занимает не отдельный индивид, а группа взаимодействующих студентов, усиливающих и активизирующих познавательную деятельность друг друга. К основным особенностям такого обучения относится, прежде всего, позиция преподавателя как координатора активной деятельности студентов. Осваивая и преобразуя предмет познания, студенты приобретают новые знания и умения, трансформирующиеся в новые ценностные ориентации в контексте профессиональной деятельности. При этом используются учебные задачи, решение которых направлено на обеспечение условий для эффективного овладения студентами способами реализации учебных действий, особенно необходимых при преодолении ими сложных профессиональных ситуаций в учебно-воспитательном процессе. Проведенное эмпирическое исследование позволило выявить существенные отличия познавательной мотивации в студенческих группах, в которых семинарские и практические занятия проводились преимущественно по традиционной схеме или по правилам интерактивного обучения. Полученные результаты свидетельствуют о том, что организация учебного процесса интерактивными методами создает условия для усиления мотивации достижения студентов. Коллективная деятельность способствует устранению неуверенности и боязни неудачи при решении сложных задач, имеющих профессиональное содержание, и тем самым активизирует познавательные интересы будущих педагогов в области психологических знаний. Познавательные мотивы и мотивы освоения профессии при этом преобладают над прагматическими или статусными устремлениями будущих педагогов. Таким образом, включение студентов во взаимодействие в решении профессионально значимых ситуаций обеспечивает не только повышение мыслительной активности каждого, но формирование ориентации на достижение коллективного результата, создавая основу для их дальнейшего профессионального развития.

Ключевые слова: потребность, интерактивное обучение, учебная задача, коллективное познание, познавательная мотивация, проблемность в обучении, активизация деятельности.

Yulia Kaliuzhna,

PhD (Candidate of Psychological Sciences), associate professor, Department of Psychology,

Larysa Peretiatko,

PhD (Candidate of Psychological Sciences), associate professor, Department of Psychology,

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University,

2, Ostrogradskyi Str., Poltava, Ukraine

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS' COGNITIVE MOTIVATION IN THE PROCESS OF TEACHING PSYCHOLOGICAL DISCIPLINES

One of the urgent problems of modern higher education is the training of a future independent professional, capable of active self-regulation in labour activity and creative solution of the theoretical and practical problems. In this case

a problem of activation of students' cognitive activity is considered to be very important, namely the organization of such an interaction of future teachers in the educational process, which would provide the formation of effective motives of psychological knowledge mastering, without which their future professional activity would be impossible. Modern psychological and pedagogical literature on the topic deals with the possibilities of interactive methods of teaching students, in which teacher's activity is focused not on a certain student, but on a group of interacting students, which enhance and activate cognitive activity of each other. Teacher's position as a coordinator of students' active work is the main characteristic feature of this type of teaching method. When mastering and transforming the object of cognition, students acquire new knowledge and skills, which are transformed into the new value orientations in terms of their future professional activities. The carried out empirical study has revealed significant differences in the cognitive motivation of student groups, in which seminars and practical lessons were held mainly according to the traditional scheme or the rules of interactive teaching. The obtained results show that the organization of the educational process by the use of interactive methods creates conditions for the strengthening of students' motivation in studying and achieving success. Team activities help to overcome the uncertainty and fear of failure when solving complex tasks with professional content and thereby activate the cognitive interests of future teachers in the field of psychological knowledge. Cognitive motives and the motives of profession mastering are dominant compared to the pragmatic or status ambitions of future teachers. Thus, the inclusion of students into the interaction in solving professionally relevant situations provides not only the increasing of cognitive activities of every student, but the formation of the orientation at the achievement of the team result, creating the basis for the further professional development.

Keywords: necessity, interactive learning, learning task, collective cognition, cognitive motivation, problems of teaching, activation of activity.

Рецензент: д. психол. н. К. В. Седих

Подано до редакції 01.03.2016